

RECTIFICATIE

In het vorige nummer van *Sociale Interventie* (2007-4) is bij de bespreking van het boek *Reflectietools* een fout geslopen in de vermelding van de auteursnamen. De eerste schrijver van dit boek is Karim Benammar en niet – zoals vermeld – Karin Benammar.

BOEKEN

Naomi Klein. **De Shock Doctrine, de opkomst van het rampenkapitalisme.** Breda: Uitgeverij De Geus, 2007, 608 p., € 24,90
ISBN 978 90 44509182

Steeds vaker is de sociale interventionist gedwongen zich te vergewissen van de invloed van globaliserende krachten die de handel en wandel van deze professional en zijn/haar cliëntsysteem beïnvloeden. Hoe vrij zijn mensen in een vrije, neoliberale economie? Zijn mensen onvrijer dan zij zich bewust zijn? Hoe vrij zijn wij werkelijk in onze keuzen en is er werkelijk sprake van een vrije wil? Als burger en consument lijken we aanhoudend gemanipuleerd te worden door reclame en marketing en een eenzijdige informatie-stroom, waardoor onze behoeften en keuzen aan authenticiteit inboeten. In een liberaal economisch model zitten mensen gevangen in een dwingend keurslijf van prestatiedwang en consumentisme. En is

er anderzijds in de wereldwijde context sprake van groeiende en een door de globalisering steeds zichtbaardere ongelijkheid tussen zij die delen en zij die niet delen in de 'koek van voordelen' van de globalisering.

In 2002 beschrijft de Canadese onderzoeksjournaliste en activiste Naomi Klein in haar boek *No Logo* op indringende wijze hoe de gehele wereld langzamerhand in de greep van 'de merken' (logo's) is geraakt. De vrije markt is niet vrij, betoogt zij, maar dictatoriaal en werkt zelfs onvrijheid en ongelijkheid in de hand. Immers, zij die niet mee kunnen doen aan de opjuttende en eeuwige *rat race* dreigen buiten de boot te vallen en voorgoed van kansen verstoken te blijven.

Vijf jaar later verschijnt een tweede boek van haar hand: *The Shock Doctrine* (2007), waarin ze vanuit een gekozen perspectief tracht aan

te tonen dat de vrije markt in veel landen met harde hand is opgelegd en weinig met democratie te maken heeft. Of dit boek werkelijk van nut is en ondersteunend is voor groepen die vanuit een zwakkere positie niet nog meer gemanipuleerd dienen te worden, zal blijven uit deze boekrecensie.

In deel 1 introduceert Klein de shocktheorie in twee laboratoria: de medische shocktherapie in de psychiatrie en de wetenschappelijk-economische: Milton Friedman en zijn zoektocht naar experimentele proeftuinen voor een zuiver kapitalistische economie.

De oorsprong van het woord 'shock' moet hier worden gezien in het licht van experimenten van de Amerikaanse psychiater Ewen Cameron. Hij behandelde in een door de CIA gesubsidieerd programma psychiatrische patiënten met wel heel extreme middelen: zintuigdeprivatie, hoog gedoseerde

medicatiecocktails en elektro-shocks. De bedoeling hiervan was om de patiënten in een shocktoestand brengen, om ze daarna via 'herprogramming' een nieuwe identiteit te geven.

De bevindingen uit dit experiment van psychiater Ewen zijn volgens Klein vervolgens getransponeerd naar allerlei vormen van Amerikaanse verhoortechnieken van *shock and awe*. Gevangenen raken in een toestand van shock door intimidatie, isolatie, angst en zintuigdeprivatie. Zo worden zij ontvankelijk voor verhoor en bekentenissen. Klein trekt in het boek een tweede parallel met het veroorzaken van shock op het niveau van de politiek en economie en gebruikt hiervoor de term rampenkapitalisme. Zij doelt hiermee op het verschijnsel dat in een periode na een crisis, ramp of omwenteling nieuwe economische kansen ontstaan. In dit kader gaat het niet zozeer om de vraag wat er op diverse plekken in de wereld steeds misgaat, maar door wie en op welke manier daarvan wordt geprofiteerd.

In de zes delen daarna geeft Klein vele voorbeelden van het fenomeen rampenkapitalisme zoals dat zich heeft voorgedaan in allerlei landen. Volgens haar profiteren machthebbers en grote bedrijven over de hele wereld van rampen, catastrofes en politieke of financiële crises die daartoe zelfs vaak worden gearrangeerd: in Chili na de staatsgreep van Pinochet, in Polen eind jaren tachtig, in Rusland, in Zuid-Afrika na de apartheid, in Sri

Lanka na de tsunami, in New Orleans na de orkaan Katrina en ten slotte in Irak. Steeds is de invoering van de nieuwe orde, die kapitalisme heet, niet bepaald langs democratische weg verlopen. Overall doet zich eenzelfde patroon voor: ontmanteling van de publieke sector, afbraak van de invloed van de vakbonden en onteigening van boeren en kleine bedrijven ten gunste van grote multinationals en een totale *meltdown* van de economie die vaak door de overheid wordt afgedaan als een vervelende, maar noodzakelijke fase om uiteindelijk het paradijs te bereiken.

Het meest extreme voorbeeld vond aldus Klein plaats in Chili onder dictator Pinochet in de jaren zeventig. Onder meer zorgvuldig voorbereid door de neoliberal Milton Friedman en zijn volgelingen van de universiteit van Chicago werd de democratische president Allende verdreven. Daarna werd Chili tot proeftuin gemaakt van experimenten met kapitalisme in zijn meest 'zuivere' vorm, gepaard aan extreme vormen van repressie, martelingen en staatsterreur. Dit leidde tot een enorme economische chaos en jarenlange ellende voor vele Chilenen. Klein toont hiermee onder meer aan dat de vrije markt en democratie hier nu niet bepaald hand in hand gaan. Iedereen kent de verhalen van de slachtoffers: zij die zich verzet hebben, zijn op afschuwelijke wijze gemarteld en vaak eveneens vermoord.

In Sri Lanka kwamen in 2004 na de tsunami de stranden in particuliere

handen waardoor de vissers van hun land werden verdreven en daarmee afgesneden van hun broodwinning. Investeerders maakten van de verwarring en chaos gebruik, kochten tegen afbraakprijzen de grond op voor toeristische doeleinden en maakten woekerwinsten. En in Amerika was na de orkaan Katrina de weg vrij om de onderwijsinstellingen in korte tijd te privatiseren, volgens Klein.

In Irak is volgens de auteur de oorlog 'in scène gezet' door Amerika. Die gedachte is overigens niet nieuw en is bijvoorbeeld door de Amerikaanse journalist Simon Hirsch in een lezing in 2007 naar voren gebracht. Media, zoals de gerespecteerde *New York Times*, hebben na de oorlog toegegeven dat hun verslaggeving over de oorlog gekleurd is geweest door voorstanders van de oorlog. Klein beschrijft het beeld van de gevaarlijke dictator (Hoessein) en de vermeende massavernietigingswapens in Irak. De Amerikaanse regering (Bush) heeft volgens de auteur dit beeld bewust gecreëerd en vervolgens gebruikt om de oorlog aanneemelijk, zelfs onvermijdelijk te maken voor de wereld, om daarna van de ontredde gebruik te maken en het land tot proeftuin te maken van veel bedrijvigheid. In Amerika zelf maakte men gebruik van de verwarring, chaos en angst en werden in korte tijd veel overheidsdiensten, zoals de veiligheidsdienst en hulpverleningsdiensten geprivatiseerd.

In veel gevallen zijn politieke en economische elite nauw met elkaar

verweven, waardoor de afbraak van het publieke domein extra snel kon verlopen.

Conclusie: Klein schetst een bijna sciencefictionachtig drama met trekken van een complottheorie. Indrukwekkend en tot nadenken stemmend in haar kritiek op het kapitalisme in haar meest rauwe vormen, maar niet helemaal overtuigend in haar bewijsvoering over hoe de oorzakelijkheid van een aantal parallellopende processen werkelijk in elkaar steekt. In haar voorbeelden, vanuit de hele wereld verzameld en zeer divers, scheert zij te veel zaken over een en dezelfde 'shockdoctrinekam'.

Ronduit romantisch, maar onrealistisch is de connectie die zij legt tussen de praktijk van de Amerikaanse psychiater Cameron en enerzijds de ideeën van de econoom Milton Friedman, anderzijds haar eigen 'shockdoctrine'. Is het niet wat verzocht om een psychiatrische behandelmethode (in extreme vorm toegepast door Cameron, maar waarvan ook andere, veel mildere toepassingen bekend zijn) zonder meer te vergelijken met een economische theorie ofwel in causaal verband te brengen met politiek-economische gebeurtenissen?

Klein onderbouwt haar lange betoog (het boek had met minder pagina's volstaan) met archiefonderzoek, interviews en observaties uit de eerste hand. Een gedegen onderzoeksverantwoording ontbreekt echter. Klein heeft een aantal wereldwijde processen nauwkeurig gevolgd en vanuit een

maatschappijkritisch perspectief geanalyseerd. Dat doet zij op meeslepende en qua feitenmateriaal imponerende wijze. Zij toont zich geen meester in de nuancering van het een en ander, en evenmin in het schetsen van realistische alternatieven. Toch is de beschrijving van het mechanisme van machthebbers ondersteunend en nuttig voor groepen (en hun hulpverleners) die het slachtoffer dreigen te worden van al te veel manipulaties van machtigen: regeringen die op een antidemocratische manier hand in hand met kapitaalkrachtige multinationals te zeer uit zijn op eigenbelang.

Martine Bootsma

Hans van Ewijk, Frans Spierings en Ria Wijnen-Sponselee (red.).
Basisboek Social Work, Mensen en meedoen. Amsterdam: Boom, 2007, 240 p., € 29,50
ISBN 978 90 4730 0304

De openingszin in het voorwoord van dit boek luidt: 'Dit is het eerste handboek over social work in Nederland.' Afgezien van de onjuistheid van deze bewering worden wel verwachtingen gewekt en de vraag die dan rijst is: 'vol-doet het boek aan deze verwachtingen?'

Na het verschijnen van mijn boek *Social Work* in 2006 is het lange tijd stil geweest op het terrein van publicaties over social work. Wellicht niet verwonderlijk gezien de heersende ongemakkelijkheid rond het verschijnsel social work. Weliswaar hebben de agogische afdelingen van de hogescholen in Nederland een socialworkopleiding ingesteld die leidt tot de afstudertitel 'bachelor of social work', maar tot een echte inhoudelijke vernieuwing in het gehele vierjarige traject van de opleiding heeft dit (nog) niet overal geleid. In de propedeuse (minor) van de opleidingen is nog het meest terug te vinden van social work als 'gecombineerd agogisch beroep', maar na de minorperiode vervolgen de studenten hun leerroute via majors, de oude opleidingen MWD, SPH en CMV. Soms wordt social work vertaald in termen van internationalisering en wordt aan studenten de mogelijkheid geboden studieonderdelen in het Engels te volgen of een stage in het buitenland te doen.